

Politieke continuïteit na de Bosnische Lente

Collectieve identiteit als strategisch breekpunt

Lisanne Veldt

4129792

l.veldt@students.uu.nl

BA eindschrijving geschiedenis
Taal- en Cultuurstudies

Datum: 3 april 2016

Docent: dr. Marloes Beers

Aantal woorden: 8799

Samenvatting

In dit paper worden de ontwikkelingen omtrent de protesten die ontstonden in februari 2014 in Tuzla, Bosnië en Herzegovina, onderzocht. Hoewel de protesten op korte termijn grote resultaten wisten te behalen, waaronder het aftreden van de kantonale regering in verschillende kantons, getuigde de uitkomst van de verkiezingen later dat jaar van politieke continuïteit. Uit dit paper blijkt dat de specifieke eigenschappen die de collectieve identiteit van de protestbeweging vormden, ondermijnt worden op het moment dat de expertregering wordt ingesteld na het aftreden van de kantonale regering. Deze ondermijning in combinatie met het gebrek aan strategie maakt voldoende en effectieve mobilisatie ten tijde van de verkiezingen lastig. Hoewel het instellen van het Dayton vredesakkoord vaak gezien wordt als het grote obstakel in pogingen tot democratisering in Bosnië, wordt met dit onderzoek aangetoond dat meer factoren een rol spelen in het al dan niet slagen van politieke hervorming of ontwikkeling. Deze conclusie is tot stand gekomen door een onderzoeksmethode die niet alleen gebruik maakt van historische en sociologische theorieën maar ook van interviews en getuigenverklaringen en zo uitnodigt tot een multidisciplinaire aanpak in het onderzoeken van democratisering in post-conflict landen.

Inhoudsopgave

▪ Samenvatting	p. 2
▪ Inleiding	p. 4
▪ Fase één: Het begin van een protestbeweging	p. 11
▪ Fase twee: De plenums	p. 18
▪ Fase drie: De expertregering en de verkiezingen	p. 22
▪ Conclusie	p. 27
▪ Bronvermelding	p. 29
▪ Annex 1: Vragenlijst interview	p. 34
▪ Annex 2: Informatie respondant interview	p. 35

Inleiding

De erfenis van de oorlog in Bosnië en Herzegovina (hierna: Bosnië) is er één die nog dagelijks zijn stempel drukt op het leven van veel Bosniërs. Deze erfenis heet etnisch-nationalisme en voert de boventoon in de Bosnische politiek. De etnisch gekleurde politiek in Bosnië wordt vaak gezien als een voortzetting van de oorlog met andere middelen.¹ Het Dayton vredesakkoord dat in 1995 werd ingesteld kende een democratiseringsstrategie die leunde op de institutionalisering van de etnische verdeeldheid.² Het land werd opgedeeld in twee entiteiten, elk met hun eigen regering: de Federatie van Bosnië en Herzegovina (*Federacija Bosna i Hercegovina*, hierna: FBiH of de Federatie) en de Servische Republiek (*Republika Srpska*). Naast deze twee entiteiten is er ook nog het Federaal District Brčko dat een condominium van beide entiteiten is. De Federatie is vervolgens opgedeeld in tien kantons en de Republika Srpska in zeven regio's. Naast deze verdeling kent Bosnië ook een nationale regering met drie staatshoofden, één Bosniak, één Bosnische Serviër en één Bosnische Kroaat, die elkaar afwisselen. Deze verdeling heeft echter gezorgd voor de politisering van etniciteit. Het succes van politieke partijen die zich richten op één etnische groep wordt tevens ronduit gezien als het grootste obstakel voor democratisering en het Dayton proces.³

*Bestuurlijke indeling Bosnië. Het gebied in het groen is Brčko.*⁴

¹ David Chandler, *Bosnia: Faking Democracy After Dayton* (Londen 2000) 112.

² David Chandler, *Bosnia*, 111.

³ Chandler, *Bosnia*, 111.

⁴ GeoCurrents, 'Local Elections Conclude in Bosnia and Herzegovina', (versie 10 oktober 2012) <http://www.geocurrents.info/news-map/local-elections-conclude-in-bosnia-and-herzegovina> (3 april 2016).

Eén stad wordt echter vaak gekenmerkt door de relatieve afwezigheid van etnisch-nationalisme: de stad Tuzla in de Federatie van Bosnië en Herzegovina.⁵ Al tijdens de oorlog ontstonden er burgerinitiatieven in Tuzla om etnisch-nationalisme te voorkomen of te bestrijden.⁶ Het artikel van Balkanexpert Ioannis Armakolas stelt dat hoewel het behouden van gematigde en niet-nationalistische politiek lastig was tijdens de oorlog, dit in Tuzla wel mogelijk bleek.⁷ Burgerinitiatieven zoals die tijdens de oorlog waren echter niet de eerste en zeker niet de laatste in de regio. De geschiedenis van Tuzla wordt getekend door haar actieve burgerbeweging.⁸ De formatie in kantons na de oorlog had echter als gevolg dat het kanton vaak geregeerd werd door partijen die verkozen werden door de meer conservatieve en etnisch homogene plattelandsbevolking binnen het kanton Tuzla. Hoewel dit een verklaring kan bieden voor het succes van de grote Bosniak-partij de Partij van Democratische Actie (SDA), haalde de multi-etnische Sociaaldemocratische Partij (SDP) sinds 1990 haar grootste achterban uit Tuzla-stad.⁹ De stad Tuzla is namelijk al sinds voor de oorlog een multi-etnische stad, terwijl in andere steden de etnische compositie monotoner is geworden. Ook kent de stad nog steeds een actieve burgerbeweging.¹⁰

Coherent aan deze geschiedenis van burgeractivisme, was de stad ook de initiatiefnemer in protesten in februari 2014 tegen corruptie in privatiseringsprocessen en de recente ontslagen van werknemers van voormalige overheidsdiensten.¹¹ Deze protesten werden ook wel de Bosnische Lente genoemd, een directe verwijzing naar de Arabische Lente. Hoewel de protesten in eerste instantie chaotisch begonnen, werden ze

⁵ Rik Rutten, 'Deze stad laat zien: oorlog is vermijdbaar', *de Correspondent*, via <https://decorrespondent.nl/3749/Deze-stad-laat-zien-oorlog-is-vermijdbaar/520541009538-e4bc4ae9> (versie 18 januari 2016); Ioannis Armakolas, 'The 'Paradox' of Tuzla City: Explaining Non-nationalist Local Politics during the Bosnian War', *Europe-Asia Studies* 63 (2011) 2, 229.

⁶ Rutten, Rik, 'Deze stad laat zien: oorlog is vermijdbaar'.

⁷ Armakolas, Ioannis, 'The 'Paradox' of Tuzla City: Explaining Non-nationalist Local Politics during the Bosnian War', *Europe-Asia Studies* 63 (2011) 2, 229.

⁸ Rutten, Rik, 'Deze stad laat zien: oorlog is vermijdbaar'.

⁹ World Statesmen, 'Tuzla Canton', via http://www.worldstatesmen.org/Bosnia_canton.html#Tuzla (3 april 2016); Eric Gordy, 'From Antipolitics to Alterpolitics: Subverting Ethnokleptocracy in Bosnia and Herzegovina', in: Damir Arsenijevic (red.), *Unbribable Bosnia: The Fight for the Commons* (Baden 2014) 111-118, aldaar 112.

¹⁰ Mirjana Kovic, 'Bosnia and Herzegovina today – the view from Tuzla', *Transconflict*, 15 mei 2013, via <http://www.transconflict.com/2013/05/bosnia-and-herzegovina-today-the-view-from-tuzla-155/> (versie 14 januari 2016).

¹¹ Lana Pasic, 'Protests, Floods, Elections, Anniversaries and Arrests: Reflecting on Bosnia's Main Events of 2014.', via <http://www.balkananalysis.com/bosnia/2015/01/14/protests-floods-elections-anniversaries-and-arrests-reflecting-on-bosnias-main-events-of-2014/> (versie 2 december 2015).

al snel gestructureerd door de oprichting van de plenums. De plenums waren openbare vergaderingen waarbij alle burgers de kans kregen voorstellen te doen en problemen aan te kaarten. In de plenums werd vervolgens gestemd over verschillende zaken, variërend van politiek tot economie en sociale diensten. De protesten werden ook in andere steden opgepakt, waaronder Sarajevo, Zenica, Mostar, Bihac en Zenica, en hadden in vier kantons, Tuzla, Sarajevo, Una-Sana en Zenica-Doboj, groots effect: de kantonale regering, die in Tuzla op dat moment geleid werd door de multi-etnische SDP, trad af en er werd een nieuwe regering, onder leiding van een expertpremier aangesteld.¹² De nieuwe premier in Tuzla was afkomstig van een Bosniak-partij maar werd gekozen vanwege zijn vakkennis in plaats van zijn politieke achtergrond. Van de politici in de nieuwe expertregering werd dan ook verwacht dat ze (tijdelijk) afstand deden van hun politieke partij en niet mee zouden doen aan de volgende verkiezingen. De nieuwe regering leek echter niet genoeg vooruitgang te boeken en er ontstond weer onvrede over het kantonale bestuur.¹³ Tijdens de verkiezingen in oktober 2014 werd weer een nieuwe kantonale regering gekozen en kreeg de grote Bosniak-partij, de SDA, de meeste stemmen.¹⁴ Deze uitkomst is niet verrassend in de zin dat de partij vaker heeft gewonnen in eerdere kantonale verkiezingen. Sinds 1996 waren namelijk alle premiers van de kantonale regering van Tuzla afkomstig van de SDA of de SDP.¹⁵ Hierin hebben de protesten, afgezien van de kortstondige expertregering, dus geen verandering in gebracht.

Keil en Perry analyseren de uitslagen van de verkiezingen in 2014 in hun artikel *Back to square one?: An analysis of the 2014 general elections on Bosnia and Herzegovina*.¹⁶

¹² Maja Tuljkovic, 'Second Day of Protests in Tuzla: Protestors Seek for Resignation of Tuzla Canton Government', *Independent Balkan News Agency*, 6 februari 2014, via <http://www.balkan.eu.com/day-protests-tuzla-protestors-seek-resignation-tuzla-canton-government/> (versie 18 januari 2016); Elvira M. Jukic, 'Tuzla Gets New Govt After Mass Protests', *BalkanInsight*, 27 maart 2014, via <http://www.balkaninsight.com/en/article/tuzla-gets-first-govt-after-mass-protests> (versie 14 januari 2016); European Forum for Democracy and Solidarity, 'Bosnian town Tuzla gets a new government after mass protests', 28 maart 2014, via <http://www.europeanforum.net/news/1905/bosnian-town-tuzla-gets-a-new-government-after-mass-protests> (versie 14 januari 2016).

¹³ Elvira M. Jukic, 'Bosnia Election Results Seal Nationalists' Triumph', via <http://www.balkaninsight.com/en/article/deprived-tuzla-workers-demand-expert-govt-resignation> (versie 18 januari 2016).

¹⁴ Soeren Keil en Valery Perry, 'Back to square one?: An analysis of the 2014 general elections on Bosnia and Herzegovina', *Electoral Studies* 38 (2015) 82-87; Jukic, 'Bosnia Election Results Seal Nationalists' Triumph', via <http://www.balkaninsight.com/en/article/deprived-tuzla-workers-demand-expert-govt-resignation> (versie 18 januari 2016).

¹⁵ World Statesmen, 'Tuzla Canton', via http://www.worldstatesmen.org/Bosnia_canton.html#Tuzla (3 april 2016).

¹⁶ Keil en Perry, 'Back to square one?'

De auteurs kaarten in dit artikel een belangrijk punt aan: gezien de geschiedenis van Tuzla als een stad die veel minder vatbaar was voor etnisch nationalisme is het opvallend dat een Bosniak partij, de SDA, de verkiezingen hebben gewonnen en dat de multi-etnische SDP, die eerst relatief groot was in Tuzla, sterk achteruit is gegaan.¹⁷ In het artikel van Keil en Perry worden de uitkomsten van de verkiezingen geanalyseerd. Wat echter mist in deze en andere analyses is de link met de protesten eerder dat jaar. Hoewel het niet geheel verrassend is dat na de protesten de SDP gezichtsverlies heeft geleden, lijkt de continuïteit in de verkiezingen toch enigszins verrassend. De protesten en het aanstellen van de expertregering had voor ander stemgedrag kunnen zorgen en wellicht voor de verkiezing van andere multi-etnische partijen of een nieuwe expertregering, gezien de geschiedenis van Tuzla en de onvrede die gedeeld werd door alle etnische groepen. Dit is echter niet gebeurd en in dit paper zullen dan ook verschillende verklaringen onderzocht worden die antwoord kunnen geven op de vraag waarom de protesten in februari 2014 weinig verandering hebben gebracht in de uitkomst van de kantonale verkiezingen in Tuzla, oktober 2014. Hoewel de geschiedenis van de burgerbeweging in Tuzla ouder is dan 2014, zal dit onderzoek wel afgebakend worden tot de periode van de protesten in februari 2014 tot en met de verkiezingen in oktober 2014. De protesten, en de grootte die ze in 2014 aannamen, creëren namelijk het breekpunt dat van invloed had kunnen zijn op de verkiezingen. Ook wordt het onderzoek beperkt tot het kanton Tuzla omdat de protesten hier misschien wel het grootste effect had.¹⁸ De multi-etnische geschiedenis en het feit dat de protesten in de stad Tuzla geïnitieerd werden, speelden ook een rol in deze geografische afbakening.

De mogelijke verklaringen zullen aan de hand van drie hoofdstukken onderzocht worden. Deze hoofdstukken markeren de drie fases van de protestbeweging en zullen op chronologische volgorde behandeld worden. Deze fases markeren drie momenten die cruciaal bleken voor de ontwikkelingen omtrent de verkiezingen. De eerste fase is de initiële mobilisatie van de protesten. In deze fase, die slechts van 5 tot en met 7 februari duurde, werden de protesten opgezet, ontstonden hevige reacties vanuit de politiek en werd de kantonale regering in Tuzla afgezet.¹⁹ De tweede fase begint op 9 februari

¹⁷ Keil, S., en Perry, V., 'Back to square one?', 84.

¹⁸ Gordy, 'From Antipolitics to Alterpolitics, 112-113.

¹⁹ Elvira M. Jukic, Dusica L. Ikic Cook en Vedran Jahic, 'Bosnia Rocked by Third Day of Protest Unrest', *BalkanInsight*, 7 februari 2014, via <http://www.balkaninsight.com/en/article/dissatisfaction-protests-spread-across-bosnia> (1 april 2016).

wanneer het eerste plenum plaatsvindt in Tuzla.²⁰ In deze fase wordt de beweging verder gevormd wat betreft strategie, structuur en doelstellingen. De derde en laatste fase wordt ingeluid door het aanstellen van de expertregering op 26 maart 2014. Hoewel de plenums hierna nog enige tijd doorgingen, heeft de expertregering grote invloed op de beweging gehad, zeker kijkend naar de verkiezingen die in oktober 2014 plaatsvonden. In deze derde fase zullen ook kort de overstromingen van mei 2014 besproken worden. Deze overstromingen namen grote proporties aan en troffen ook het kanton Tuzla. Het effect dat deze overstromingen gehad hebben op de protestbeweging dus in het derde hoofdstuk behandeld worden.

De protestbeweging was één die binnen korte tijd sterk van karakter veranderde. Deze verandering in karakter heeft ook voor verandering in leiderschap, collectieve identiteit en onderdrukking gezorgd. Deze drie concepten zijn van belang om mobilisatie op de korte termijn en participatie op de lange termijn te analyseren. In de analyse van de drie fases zullen dan ook deze drie concepten centraal staan. Het zal echter duidelijk worden dat leiderschap, onderdrukking en collectieve identiteit elkaar constant beïnvloeden en dus niet altijd als op zichzelf staande concepten beschouwd kunnen worden.

Leiderschap is een concept dat binnen de protestbeweging vaak ter discussie stond. Hoewel over de precieze rol en impact van leiders nog geen consensus bestaat, heeft menig academicus wel aangetoond dat leiders, in verschillende situaties, een groepsgevoel kunnen creëren dat langdurige steun en loyaliteit stimuleert.²¹ Ook Nepstad en Bob stellen in hun artikel *When do Leaders Matter?* dat leiders een cruciale rol kunnen spelen bij de mobilisatie van sociale bewegingen, het cultiveren van steun van derde partijen en het weerstaan van onderdrukking door tegenstanders. Ook kunnen individuen met leiderschapskwaliteiten de structuur en richting van deze bewegingen beïnvloeden.²² Volgens de theorie van Nepstad en Bob kunnen sterke leiders die een erkende symbolische waarde hebben eventuele conflicten binnen heterogene groepen

²⁰ Edin Hajdarasic, 'Democracy in the Conditional Tense: On Protests in Bosnia and Herzegovina, in: Damir Arsenijevic, *Unbriable Bosnia: The Fight for the Commons* (Baden 2014) 103-110, aldaar 106.

²¹ Sharon Erickson Nepstad, 'Persistent Resistance: Commitment and Community in the Plowshares Movement', *Social Problems*, 51 (februari 2004) 1, 58; Eduardo Canel, 'New social movement theory and resource mobilization theory: The need for integration.', in: Michael Kaufman en Haroldo Dilla Alfonso (red.), *Community power and grassroots democracy: The transformation of social life* (Londen 1997) 189-221, aldaar 189.

²² Sharon Erickson Nepstad, en Clifford Bob. 'When Do Leaders Matter? Hypotheses on Leadership Dynamics in Social Movements', *Mobilization*, 11 (2006) 1, 18.

onderdrukken. Zelfs een politiek verdeelde groep zou dus met het juiste leiderschap in één richting gestuurd kunnen worden.²³ In deze casus zal het leiderschap binnen de protestbeweging, de plenums en de expertregering onderzocht worden om na te gaan of dit van invloed is geweest op het afzwakken van de beweging en de politieke continuïteit na de verkiezingen. Het is dus van belang om te onderzoeken hoe de protestbeweging werd georganiseerd en hoe de functies die leiders kunnen vervullen, ingevuld werden binnen de beweging.

Zoals hierboven wordt uitgelegd heeft leiderschap ook invloed op de eenheid en collectieve identiteit binnen een beweging. De collectieve identiteit wordt echter door meerdere factoren bepaald en is zelf ook weer van invloed op zowel leiderschap van als onderdrukking jegens de beweging. Poletta en Jasper beschrijven collectieve identiteit als volgt:

Collective identity describes imagined as well as concrete communities, involves an act of perception and construction as well as the discovery of preexisting bonds, interests, and boundaries. It is fluid and relational, emerging out of interactions with a number of different audiences (bystanders, allies, opponents, news media, state authorities), rather than fixed. It channels words and actions, enabling some claims and deeds but delegitimizing others. It provides categories by which individuals divide up and make sense of the social world.²⁴

Deze collectieve identiteit wordt gevormd en beïnvloed door verschillende factoren. Het is van belang omdat een sterke collectieve identiteit betrokkenheid en inzet stimuleert door binding met leiders, geloofssystemen, organisaties, rituelen, cohorten, netwerken en plaatsen te versterken. Uit dit paper zal blijken dat de ontwikkeling van de collectieve identiteit binnen de protestbeweging in Tuzla cruciaal is geweest voor de uiteindelijke afloop bij de verkiezingen.²⁵

²³ Nepstad en Bob, 'When Do Leaders Matter?', 18.

²⁴ Francesca Polletta en James M. Jasper, 'Collective Identity and Social Movements', *Annual Review of Sociology* 27 (2001) 283-305, aldaar 298.

²⁵ Scott A. Hunt en Robert D. Benford, 'Collective Identity, Solidarity, and Commitment', in: David A. Snow, Sarah A. Soule en Haspeter Kriesi (red.), *The Blackwell Companion to Social Movements* (Oxford 2004) 433-458, aldaar 448.

Het derde concept, onderdrukking, zal grotendeels geanalyseerd worden aan de hand van theorieën met betrekking tot *framing* van onder andere Benford en Snow.²⁶ De Bosnische politiek is, zoals eerder uitgelegd, sterk onderhevig aan etnisch nationalisme. De polarisatie tussen de etnische groepen in Bosnië werkt de etnisch-nationalistische politiek in de hand. Etnisch-nationalistische politieke partijen framen problemen in het land dan ook vaak als etnische conflicten om hun eigen machtspositie te vergroten. Ook bij de protesten in Tuzla reageerde politieke partijen hevig en werd er een poging gedaan de beweging te onderdrukken. Volgens socioloog Rogers Brubaker kunnen dramatische gebeurtenissen of incidenten gebruikt worden om potentiële groepen te stimuleren of om bestaande groepen te bevestigen. Dit is ook waarom vaak gebruik wordt gemaakt van provocatie als framingsmiddel.²⁷ Benford en Snow hebben de factoren die dergelijke framing faciliteren en belemmeren uiteen gezet. Om te weten hoe politieke partijen hebben ingespeeld op de gebeurtenissen omtrent de protestbeweging in Tuzla en hoe dit zich ontwikkeld heeft in de aanloop naar de verkiezingen zullen dan ook deze theorieën geanalyseerd worden.

Om deze concepten te analyseren, zal dus ten eerste gebruik gemaakt worden van secundaire literatuur van onder meer Brubaker, Mujkic, Nepstad en Bob en Benford en Snow. De primaire bronnen in dit onderzoek bestaan voornamelijk uit verklaringen van betrokken partijen. Deze verklaringen zijn afkomstig uit een interview met één van de oprichters van de plenums in Tuzla, statements van betrokken organisaties en de artikelen in het boek *Unbribable Bosnia*, waarin korte analyses worden gegeven door verschillende individuen die betrokken waren in de protesten of de plenums.

²⁶ Framing is een bepaalde communicatietechniek waarbij personen, organisaties, gebeurtenissen, etc. zo worden omschreven dat daar (impliciet) bepaalde waarden en eigenschappen aan toebedeeld worden. Het is hierbij de bedoeling de beoogde doelgroep een bepaalde associaties te laten maken met het beschrevene en er een desgewenste mening over te laten vormen.

²⁷ Brubaker, *Ethnicity without Groups*, 41.

Fase één: Begin van een protestbeweging

'And, suddenly, we have a revolt [...]'²⁸

5 februari 2014: De eerste dag van de protesten in Tuzla. Mensen van verschillende etnische groepen, opleidingsniveaus, sociaaleconomische achtergronden en leeftijden trokken de straten op om te protesteren tegen corruptie en privatisering. Dit is het begin van de eerste fase van de protestbeweging. Hoewel deze eerste fase erg kort is, is het veelomvattend: de initiële mobilisatie op 5 februari 2014, het gewelddadige verloop van de protesten, de reactie van de autoriteiten en het afzetten van de kantonale regering op 7 februari 2014. Na het aftreden van de kantonale regering kwamen ook de protesten in Tuzla grotendeels tot een einde. In dit hoofdstuk zal onderzocht worden hoe de beweging invulling gaf aan het concept leiderschap tijdens de mobiliserende fase, hoe omgegaan werd met onderdrukking vanuit de Bosnische politiek, voornamelijk door middel van framing, en hoe een collectieve identiteit werd gevormd.

De protesten werden geïnitieerd door werknemers van de fabrieken Dita en Polihem.²⁹ Dit zijn twee van de vele bedrijven in Tuzla die geprivatiseerd werden na de oorlog, wat resulteerden in vele ontslagen en werkloosheid. De (voormalige) werknemers waren al enige tijd aan het protesteren maar hadden onderling niet de capaciteit om grote groepen mensen te mobiliseren.³⁰ Privatisering wordt vaak beschreven als één van de factoren die de grote werkloosheid in Bosnië heeft gestimuleerd.³¹ Het land kent een algemene werkloosheid van bijna 30% en een jeugdwerkloosheid van ruim 60%.³² Doordat de onvrede over privatisering en werkloosheid dus zo breed gedeeld werd, was er een sterke basis voor wat later een grote protestbeweging zou worden die op het hoogtepunt duizenden mensen naar de straten van Tuzla bracht.³³ De protesten zouden

²⁸ Stef Jansen, 'Rebooting Politics? Or, towards a <Ctrl-Alt-Del> for the Dayton Meantime', in: Damir Arsenijevic (red.), *Unbriable Bosnia: The Fight for the Commons* (Baden 2014) 89-96, aldaar 92.

²⁹ CrimethInc. Ex-Workers' Collective, 'Anarchists in the Bosnian Uprising', (versie 18 februari 2014) <http://www.crimethinc.com/blog/2014/02/18/anarchists-in-the-bosnian-uprising/> (3 april 2016).

³⁰ CrimethInc. Ex-Workers' Collective, 'Anarchists in the Bosnian Uprising', (versie 18 februari 2014) <http://www.crimethinc.com/blog/2014/02/18/anarchists-in-the-bosnian-uprising/> (3 april 2016).

³¹ Aida Cerkez, 'Bosnia's failed privatizations key cause of unrest', *Yahoo News*, 12 februari 2014, <https://www.yahoo.com/news/bosnia-39-failed-privatizations-key-cause-unrest-173025914--finance.html> (3 april 2016).

³² The World Bank, 'My Generation's View: A Look at Youth Unemployment in Bosnia and Herzegovina' (versie 2 juli 2014), <http://www.worldbank.org/en/news/feature/2014/07/02/my-generations-view-a-look-at-youth-unemployment-in-bosnia-and-herzegovina> (3 april 2016).

³³ Denis Dzidic, 'Bosnia-Herzegovina hit by wave of violent protests', *The Guardian*, 7 februari 2014, <http://www.theguardian.com/world/2014/feb/07/bosnia-herzegovina-wave-violent-protests> (3 april 2016).

spontaan en chaotisch ontstaan zijn nadat verschillende fabrieken in Tuzla gesloten werden en een groot deel van de lokale bevolking solidariteit wilde tonen.³⁴ De eerste protesten werden via facebook georganiseerd waardoor ook veel jongeren betrokken raakten.³⁵ De taak van mobilisatie van de protestbeweging lag dus niet bij één individu maar bij verschillende bestaande groepen en netwerken, waaronder de vakbonden maar ook jongeren en andere werkloze Bosniërs.³⁶

Het moment van mobilisatie van sociale bewegingen wordt gezien als één van de cruciale momenten waarop leiders hun invloed kunnen uitoefenen. Bosnisch academicus Asim Mujkic beschrijft de protestbeweging als één die gekenmerkt wordt door een gebrek aan officieel leiderschap.³⁷ Hoewel inderdaad geen officiële representatie naar voren werd gebracht, kan toch gesteld worden dat er wel degelijk bepaalde aspecten van leiderschap in de beweging tot uiting kwamen. In het begin van de protesten lag dat leiderschap wellicht bij de (voormalige) werknemers van de geprivatiseerde fabrieken. Zij stonden symbool voor het bredere probleem van privatisering en werkloosheid in Tuzla en Bosnië als geheel. Daarnaast raakten verschillende, lokale burgerbewegingen betrokken. Zij zorgden voor mobilisatie binnen hun eigen netwerk en vergrootten het draagvlak. Deze facilitatie door bestaande organisaties en netwerken is één van de drie condities die volgens Nepstad en Bob nodig zijn voor de totstandkoming van bewegingen. Hiernaast zijn nog twee andere condities van belang: (1) historische veranderingen of gebeurtenissen die politieke kansen creëren en (2) het ontstaan van cognitieve bevrijding onder de benadeelde populatie, die mensen vanuit apathie in beweging brengt.³⁸ In de casus van Tuzla was het faillissement van de fabrieken de aanleiding die ervoor zorgde dat de eerste mensen gemobiliseerd werden. De 'cognitieve bevrijding', zoals McAdam het

³⁴ CrimethInc. Ex-Workers' Collective, 'Anarchists in the Bosnian Uprising', (versie 18 februari 2014) <http://www.crimethinc.com/blog/2014/02/18/anarchists-in-the-bosnian-uprising/> (3 april 2016); European Forum for Democracy and Solidarity, 'Bosnian town Tuzla gets a new government after mass protests' (versie 28 maart 2014), <http://www.europeanforum.net/news/1905/bosnian-town-tuzla-gets-a-new-government-after-mass-protests> (3 april 2016).

³⁵ Chiara Milan, 'Sow hunger, reap anger: why Bosnia is burning', *Roar Magazine*, 9 februari 2014, <https://roarmag.org/essays/bosnia-protests-tuzla-workers/> (3 april 2016).

³⁶ Interview door auteur met Nedžad Ibrahimovic. Antwoorden per mail ontvangen op 23 februari 2016. Zie Annex 1 en 2 voor vragenlijst en informatie respondent.

³⁷ Asim Mujkic, 'In search of a democratic counter-power in Bosnia-Herzegovina', *Southeast European and Black Sea Studies* 15 (2015) 4, 623-638, aldaar 632.

³⁸ Nepstad en Bob, 'When Do Leaders Matter?', 8.

noemt, komt ook terug in verschillende artikelen van het boek *Unbribable Bosnia*. Een voorbeeld hiervan is onderstaande passage:

If there was to be any improvement, the people had to rise up and “take ownership” of the processes of postwar reconstruction and reform. On 6 February 2014, these “apathetic” citizens of Bosnia and Herzegovina, in a spontaneous yet simultaneous effort did just this by raising up against the incompetent, corrupt and criminal political elites whose cushy lifestyles they have been subsidizing for two decades. [...] The collective indignation of which we were made witness proved that what had been misunderstood as apathy, was merely a (dis)quiet before the storm.³⁹

We zien dus dat de condities van Nepstad en Bob voor mobilisatie in deze eerste fase erg gunstig zijn. Kortgezegd werden leiderschapsfuncties in deze fase ingevuld door verschillend partijen en organisatoren.

Het citaat hierboven uit *Unbribable Bosnia* bevestigt het narratief van de actieve burgerbeweging van Tuzla die haar oorsprong vindt in de geschiedenis van de stad. Hoewel de beweging dus niet één officiële leider kende die de steun en loyaliteit kon cultiveren en in kon spelen op het groepsgevoel van de beweging, was de beweging volgens Mujkic het bewijs van nieuwe verhoudingen in Bosnië. In plaats van verdeeldheid tussen etnische groepen ontstond er verdeeldheid tussen de politieke elite en burgers. De politieke elite spelen, volgens Brubaker's theorie, in dergelijke samenlevingen de rol van de etnisch-politieke entrepreneurs die polariteit tussen etnische groepen in stand proberen te houden.⁴⁰ De nieuwe klasse die volgens Mujkic is ontstaan, wordt gekenmerkt door gezamenlijke onvrede over de politieke en economische situatie in Bosnië. Hoewel de politieke elite in Bosnië door middel van framing deze eenheid probeerde te verbreken, lukte dit in eerste instantie niet.⁴¹ De economische problematiek is één die Bosniërs uit verschillende etnische of sociale groepen met verschillende politieke agenda's aangaat. Dit leek dan ook een verbindende werking te hebben. Wat hier volgens Mujkic aan bij heeft gedragen, is de tactiek van de protestbeweging. Door niet in zee te gaan met politieke partijen en geen organisatie met leiders te vormen die binnen het bestaande politieke systeem zouden moeten functioneren, distantieerde de beweging zich van de

³⁹ Larisa Kurtovic, 'The Strange Life and Death of Democracy Promotion in Bosnia and Herzegovina', in: Darmir Arsenijevic (red.), *Unbribable Bosnia: The Fight for the Commons* (Baden 2014) 97-102, aldaar 100.

⁴⁰ Brubaker, *Ethnicity Without Groups*, 44-45

⁴¹ Mujkic, 'In search of a democratic counter-power in Bosnia-Herzegovina', 635.

politiek, waarin de etnisch-nationalistische partijen de overmacht hebben.⁴² Op deze manier werd toch in een vrij heterogene groep eenheid gevormd.

Een dergelijke collectieve identiteit en eenheid roept echter ook vaak weerstand op.⁴³ Bosnische politici lieten geen enkele kans te liggen om de protesten zo te framen dat het in hun voordeel werkte. Welke etnische groep partijen ook claimde te representeren, ze waren allemaal het doelwit van de protesten. Zo zouden politici uit de Republika Srpska hebben gewaarschuwd dat gewapende paramilitairen de protesten naar de Republika Srpska zouden brengen. Ook zouden de protesten erop uit zijn om oorlogsmisdaden van *Bosniaks* te verbergen.⁴⁴ Daarnaast werd door representanten van de politie gesteld dat de protestanten in werkelijkheid terroristen waren die een staatsgreep pleegden.⁴⁵ Hoewel deze retoriek niet ongewoon is in Bosnië, werd het volgens sommigen rond de protesten geïntensifieerd omdat de verkiezingen in de nabije toekomst lagen.⁴⁶ Ook de SDA in Tuzla maakte zich, volgens een interview met één van de oprichters van de plenums in Tuzla, schuldig aan dergelijke uitspraken. De SDA zou de protesten namelijk geframed hebben als anti-Bosniak.⁴⁷

De keuze in bewoording en claims is vaak veelzeggend. Dat de protesten vrij snel ook daadwerkelijk gewelddadig werden, werkte de nationalistische politici alleen maar in de hand. Zoals eerder beschreven werden de protestanten door politici en in de media terroristen genoemd en werd er retoriek gebruikt die verwijst naar de oorlog in de jaren '90. Deze keuze in bewoording kan invloed hebben op de manier waarop individuen het gebruik van geweld beoordelen.⁴⁸ Het benoemen van de protestanten als 'terroristen' door Bosnische politici is een poging de legaliteit van de protestanten te ondermijnen en de noodzaak van handhaving te benadrukken.⁴⁹ Daarnaast maakte het geweld de beweging gevoelig voor provocatie, wat volgens academicus Charles King gebruikt kan worden als middel om het gewenste frame te versterken. King geeft hierbij het voorbeeld

⁴² Mujkic, 'In search of a democratic counter-power in Bosnia-Herzegovina', 633.

⁴³ Hunt en Benford, 'Collective Identity, Solidarity, and Commitment', 449.

⁴⁴ Met Bosniaks worden Bosnische moslims bedoeld; Dzidic, 'Politicians Play War Games With Bosnia Protests', <http://www.balkaninsight.com/en/article/war-on-the-bosnian-protests> (3 april 2016).

⁴⁵ Zlatan Begic, 'War, Peace and the Protests', in: Damir Arsenijevic (red.), *Unbriable Bosnia: The Fight for the Commons* (Baden 2014) 35-44, aldaar 42.

⁴⁶ Denis Dzidic, 'Politicians Play War Games With Bosnia Protests', *BalkanInsight*, 24 februari 2014, <http://www.balkaninsight.com/en/article/war-on-the-bosnian-protests> (3 april 2016).

⁴⁷ Interview door auteur met Nedžad Ibrahimovic. Antwoorden per mail ontvangen op 23 februari 2016.

⁴⁸ Michael V. Bhatia, 'Fighting words: naming terrorists, bandits, rebels and other violent actors', *Third World Quarterly* 26 (2005) 1, 5-22, aldaar 10.

⁴⁹ Bhatia, 'Fighting words', 14.

van de Kosovo Liberation Army, die eind jaren '90 de overheid wist te provoceren tot disproportioneel geweld en zo legitimiteit wist te creëren.⁵⁰ De angst voor het terugkeren van oorlog en conflict werd hierbij dus gebruikt om de beweging te ondermijnen en tegengeweld te legitimeren.

Escalatie van geweld gepaard met de juiste benaming versterkte dus het framingsproces van de Bosnische overheid en vormde een poging onderdrukking en tegengeweld te rechtvaardigen.⁵¹ En dit tegengeweld was er. Volgens het jaarrapport van Human Rights Watch maakte de politie in Tuzla en Sarajevo zich schuldig aan disproportioneel geweld tijdens de protesten in februari 2014.⁵² In Tuzla zouden verschillende protestanten gearresteerd zijn en waren ook de vermeende organisatoren van de protesten doelwit van de autoriteiten.⁵³ Dit is waar enkele hypothesen uit de theorie van Nepstad en Bob relevant worden. Eén hypothese is dat onderdrukking van leiders een beweging kan versterken wanneer nieuws van onderdrukking snel verspreid wordt.⁵⁴ Deze hypothese wordt bevestigd door auteur Jenna Jordan, die stelt dat het onderuithalen van leiders bewegingen niet schaadt wanneer de beweging voldoende steun van de samenleving heeft.⁵⁵ Hoewel steun uiteraard moeilijk meetbaar is, blijkt wel uit een kleine peiling van de Bosnische nieuwssite Klix.ba dat 93% van de respondenten in de Federatie de protesten steunde.⁵⁶ Ook de praktijk leek deze theorieën te bevestigen: Nieuws van de arrestaties en het politiegeweld zou ervoor hebben gezorgd dat het aantal protestanten met de dag groeide en zo de beweging des te sterker maakte.⁵⁷ Het wordt

⁵⁰ Charles King, 'Power, Social Violence, and Civil Wars', in: Chester A. Crocker, Fen Osler Hampson en Pamela Aall (red.), *Leashing the Dogs of War: Conflict Management in a Divided World* (Washington 2007) 115-128, aldaar 118.

⁵¹ Bhatia, 'Fighting words', 14.

⁵² Human Rights Watch, 'World Report 2015: Bosnia and Herzegovina', januari 2015, <https://www.hrw.org/world-report/2015/country-chapters/bosnia-and-herzegovina> (3 april 2016).

⁵³ Daria Sito-Sucic, 'Protesters, police clash over factory closures in Bosnian town', *Reuters*, 5 februari 2014, <http://www.reuters.com/article/us-bosnia-protest-idUSBREA141L520140205> (3 april 2016); CrimethInc. Ex-Workers' Collective, 'Anarchists in the Bosnian Uprising',

<http://www.crimethinc.com/blog/2014/02/18/anarchists-in-the-bosnian-uprising/> (3 april 2016); Amila Bosnae, 'Sejdic: Charges against protest organiser serve as threats' (versie 24 april 2014)

<https://bhprotestfiles.wordpress.com/2014/04/24/sejdic-charges-against-protest-organiser-serve-as-threats/> (3 april 2016).

⁵⁴ Nepstad en Bob, 'When Do Leaders Matter?', 15.

⁵⁵ Jenna Jordan, 'Attacking the Leader, Missing the Mark: Why Terrorist Groups Survive Decapitation Strikes', *International Security* 38 (2014) 4, 7-38, aldaar 38.

⁵⁶ Mitra Nazar, 'In Bosnië wordt in burgerfora een nieuwe democratie gesmeed', *De Correspondent*, 26 februari 2014, <https://decorrespondent.nl/779/In-Bosnie-wordt-in-burgerfora-een-nieuwe-democratie-gesmeed/61444657175-4aafb836> (3 april 2016).

⁵⁷ Peter Lippman, 'Bosnia-Herzegovina Protests a Response To Post-War Corruption, Impoverishment', *Washington Report on Middle East Affairs* (2014), 29-30.

dus duidelijk dat hoewel politieke partijen zich op de leiders richtten om de beweging te onderdrukken dit in de praktijk niet effectief bleek.

Links met de oorlog en geschiedenis van Bosnië worden echter niet alleen gemaakt door politici. In het boek *Unbriable Bosnia* wordt in menig artikel afkeer geuit van de etnische verdeling in Bosnië en de rol die de internationale gemeenschap hierin speelt. Hierbij wordt soms expliciet gerefereerd naar het instellen van het Dayton vredesakkoord door de internationale gemeenschap en de gevolgen die dit had voor de verdeeldheid in Bosnië. Daarnaast zie je ook veel referenties naar communisme en antikapitalistische uitspraken.⁵⁸ Hoewel niet zondermeer gesteld kan worden dat die representatief is voor de gehele beweging, suggereren deze wel een bepaalde nostalgie naar de periode voor de oorlog toen Bosnië nog deel uitmaakte van het destijdse Joegoslavië. De voorbeelden zijn uiteenlopend maar de volgende passages zijn illustratief voor de algemene boodschap in het boek:

The image of the protests is heterogeneous: the disenfranchised workers, the unemployed, war veterans, youth, pensioners, students and academics, all came together to oppose this privatized slavery, underpinned, as it is, by the internationally imposed multiculturalist apartheid that “bring” peace and democracy to Bosnia and Herzegovina. [...] Against the fetish of difference and reification of ethnicity – enforced by the alliance of ethnic oligarchs and the members of the so-called “International Community” – the people in the protests insisted on commonality and joint demands for justice for all.⁵⁹

[...] We saw living, protesting bodies putting together (metaphorically speaking) the scattered parts of the murdered Yugoslav self-governing worker. The extreme violence that dismembered this subject had had a clear, simple purpose: to replace the Yugoslav system of self-governance and societal ownership, with the current, violent, totalising and excluding form of neo-classical capitalism. Genocide, localised forms of imperialism and colonisation were strategies that served merely as the means of delivery.⁶⁰

⁵⁸ Zie bijvoorbeeld: Damir Arsenijevic, ‘Protests and Plenum: The Struggle for the Commons’, in: Damir Arsenijevic (red.), *Unbriable Bosnia: The Fight for the Commons* (Baden 2014) 45-50, aldaar 45-46.

⁵⁹ Damir Arsenijevic, ‘Protests and Plenum: The Struggle for the Commons’, 45-46.

⁶⁰ Vanessa Vasic Janekovic, ‘Remembering Work as Political Sovereignty’, in: Damir Arsenijevic (red.), *Unbriable Bosnia: The Fight for the Commons* (Baden 2014) 165-172, aldaar 165.

Dergelijke verwijzingen naar de geschiedenis zijn kenmerkend voor hoe nostalgie en andere elementen van collectieve herinneringen gebruikt kunnen worden om een verleden voor een groep te creëren.⁶¹

Uit dit hoofdstuk blijkt dat in de eerste fase van de protestbeweging de mobilisatie van verschillende, bestaande netwerken voorspoedig maar chaotisch verliep. Er waren in eerste instantie veel initiatiefnemers maar hoewel de protestbeweging een heterogeen geheel vormde, kon toch, door middel van bepaalde narratieven en gedeelde problematiek, een collectieve identiteit ontwikkeld worden. Solidariteit was hierin het sleutelwoord. Deze identiteit werd tevens gekenmerkt door een afkeer van traditionele politieke systemen en etnisch nationalisme en het ontbreken van officieel leiderschap. Onderdrukking vanuit de Bosnische politiek nam verschillende vormen aan. Er werd een poging gedaan de legitimiteit van de beweging, en daarmee de collectieve identiteit, te ondermijnen door middel van framing. Daarnaast werd geprobeerd lokale leiders, organisatoren of initiatiefnemers te vervolgen. Deze onderdrukking vanuit de Bosnische politiek werd echter niet alleen doorstaan door de protestbeweging maar versterkte ook de collectieve identiteit en de, volgens Mujkic, nieuwe verhoudingen tussen burgers en politieke elite. Hoewel de protesten in Tuzla na 7 februari grotendeels voorbij waren, betekende dit niet het einde van de beweging. In het volgende hoofdstuk zullen dan ook de plenums geanalyseerd worden die een georganiseerd vervolg gaven aan de kortstondige protesten.

⁶¹ Poletta en Jasper, 'Collective Identity and Social Movements', 299.

Fase twee: De plenums

“You do not represent me!”⁶²

Zo snel als de protesten opkwamen, zo snel veranderde ze ook weer van karakter. Hoewel de beweging eerst spontaan en chaotisch ontstond, brachten de plenums snel structuur aan de beweging. Deze tweede fase van de protestbeweging begint op 9 februari 2014, wanneer het eerste plenum wordt georganiseerd, en eindigt bij het aanstellen van de expertregering op 26 maart 2014.⁶³ De plenums die volgden na de protesten gaven tevens nieuwe invulling aan de concepten leiderschap, collectieve identiteit en onderdrukking. In dit hoofdstuk zal worden onderzocht hoe deze ontwikkelingen tot stand kwamen in deze nieuwe fase van de protestbeweging.

Enkele dagen na het uitbreken van de protesten werden de eerste plenums georganiseerd om zo concrete doelen te formuleren en beslissingen te maken. Deze plenums werden opgezet door enkele academici van de Filosofie Faculteit van de Universiteit van Tuzla. Hoewel in Tuzla geïnitieerd, ontstonden er ook plenums in andere steden, zoals Sarajevo. De plenums in Tuzla groeide snel van formaat. Waren er op de eerste vergadering slechts 20 mensen, een week later deden zo'n 700 mensen mee aan de dagelijkse bijeenkomsten. Daarnaast waren er ook nog zo'n 2400 mensen die de debatten online volgden.⁶⁴ Een plenum is een soort volksparlement en vormt een vrij directe vorm van democratie waarbij iedereen de kans krijgt voorstellen te doen en te stemmen.⁶⁵ De eisen die hieruit volgden, werden naar het parlement van de kantonale regering van Tuzla gestuurd. Deze eisen werden echter maar in beperkte mate geïmplementeerd.⁶⁶ De plenums brachten, naast strategie en structuur, ook nieuwe initiatieven, zoals de Bond voor Solidariteit (*Union of Solidarity*). Deze bond werd opgericht na initiatief van één van

⁶² Asim Mujkic, 'The Evolution of Bosnia and Herzegovina's Protests in Give Theses', in: Damir Arsenijevic (red.) *Unbriable Bosnia: The Fight for the Commons* (Baden 2014) 119-134, aldaar 125.

⁶³ Hunin, 'Tuzla vindt vergaderen steeds leuker', <http://www.volkskrant.nl/archief/tuzla-vindt-vergaderen-steeds-leuker~a3596745/> (3 april 2016); Hajdarpasic, 'Democracy in the Conditional Tense', 106.

⁶⁴ Joost van Egmond, 'Bosnische lente in nieuwe fase', *NOS*, 14 februari 2014, <http://nos.nl/artikel/610788-bosnische-lente-in-nieuwe-fase.html> (3 april 2016); Jan Hunin, 'Tuzla vindt vergaderen steeds leuker', *De Volkskrant*, 14 februari 2014, <http://www.volkskrant.nl/archief/tuzla-vindt-vergaderen-steeds-leuker~a3596745/> (3 april 2016).

⁶⁵ Peter Vermeersch, 'In Bosnië wordt de stem van het volk eindelijk gehoord', *De Correspondent*, 21 maart 2014, <https://decorrespondent.nl/101/In-Bosnie-wordt-de-stem-van-het-volk-eindelijk-gehoord/5384350400-9fb539b2> (3 april 2016).

⁶⁶ Hunin, 'Tuzla vindt vergaderen steeds leuker', <http://www.volkskrant.nl/archief/tuzla-vindt-vergaderen-steeds-leuker~a3596745/> (3 april 2016).

de oprichters van de plenums en moest bestaande vakbonden vervangen die ineffectief en gepolitiseerd zouden zijn.⁶⁷ Samengevat werd door de creatie van de plenums participatie en mobilisatie meer in één richting gestuurd. Hoewel nieuwe initiatieven ook werden gestimuleerd, ontwikkelde de plenums zich als een soort communicatiekanaal van de protestbeweging. Op ordelijke manier konden eisen geformuleerd worden en onvrede worden geuit.

Zoals in het vorige hoofdstuk ook beschreven werd, zou de protestbeweging in Tuzla gekenmerkt worden door het gebrek aan officieel leiderschap. Binnen de plenums werd geen officiële vertegenwoordiging gekozen zodat er niet onderhandeld kon worden met de overheid. De protestbeweging voorkwam zo elke mogelijkheid tot het uitoefenen van invloed door corrupte politici.⁶⁸ Deze tactiek zorgde er volgens Mujkic voor dat de overheid de beweging niet in de huidige etnisch-nationalistische machtsverhoudingen kon drukken. Om echter te zeggen dat er totaal geen sprake was van leiderschap, lijkt onjuist. De academici van de Filosofie Faculteit van de Universiteit van Tuzla die de plenums oprichtten, leken vaak initiatief te nemen en stonden regelmatig op de voorgrond in de media. Hoewel de beweging dus in eerste instantie vanuit verschillende organisaties en netwerken werd gemobiliseerd, waren er bij de plenums wel duidelijke initiatiefnemers, ondanks dat ze zelf liever niet zo gezien werden.⁶⁹ Wel werd geprobeerd zoveel mogelijk horizontale verhoudingen te behouden door bijvoorbeeld voor elke bijeenkomst nieuwe gespreksleiders te kiezen.⁷⁰ De beweging wilde hiermee voorkomen dat er een hiërarchie zou ontstaan.

Hoewel de plenums dus georganiseerd werden door een duidelijke en kleine groep initiatiefnemers, werden deze leiders niet vervolgd door de autoriteiten zoals tijdens de protesten gebeurde. De kantonale regering was afgezet en de afwezigheid van geweld gaf minder legitimatie aan dergelijke vervolging. Daadwerkelijke onderdrukking in de vorm van vervolging kwam in deze fase van de protestbeweging dan ook nauwelijks meer voor. Ook de frames die in de eerste fase van de protestbeweging gecreëerd werden, waarbij de protestanten terroristen en hooligans genoemd werden, verloor legitimiteit met de

⁶⁷ Miralem Ibrisimovic, 'My Union Fight', in: Damir Arsenijevic (red.) *Unbriable Bosnia: The Fight for the Commons* (Baden 2014) 27-34, aldaar 32-33.

⁶⁸ Mujkic, 'In search of a democratic counter-power in Bosnia-Herzegovina', 632.

⁶⁹ Hunin, 'Tuzla vindt vergaderen steeds leuker', <http://www.volkskrant.nl/archief/tuzla-vindt-vergaderen-steeds-leuker~a3596745/> (3 april 2016).

⁷⁰ Damir Arsenijevic, 'Damir Arsenijevic: What is a plenum?' (versie 12 februari 2014) <https://bhprotestfiles.wordpress.com/2014/02/12/damir-arsenijevic-what-is-a-plenum/> (3 april 2016).

creatie van de plenums. Er kan dus geconcludeerd worden dat de werkwijze van de plenums onderdrukking vanuit de politieke elite in deze fase bemoeilijkte.

Hoewel bepaalde frames vanuit de politiek legitimiteit verloren, kregen de protesten echter des te meer legitimiteit door concrete doelen te formuleren en het geweld een politiek gevolg te geven. Met de creatie van de plenums werd ook een frame van zelfbeschikking gecreëerd.⁷¹ “We zien nu wat voor macht we hebben”, stelt Emina Busuladzic, één van de organisatoren.⁷² De directe democratie zou burgers politiseren door ze bewust te maken van hun eigen politieke macht.⁷³ Ook Asim Mujkic beschrijft hoe burgers zich weer bewust werden van hun vermogen van zelfbeschikking en mogelijkheden tot articulatie van eisen en belangen.⁷⁴ Doordat burgers relatief veel tijd en energie steken in deze vorm van democratie, voelden ze zich ook meer betrokken. Wat daarnaast vrij duidelijk tot uiting kwam, is dat de plenums, en de beweging an sich, de huidige politieke systemen sterk afwezen. Elke vorm van coöperatie met politieke partijen werd afgewezen en ontweken.⁷⁵ Deze twee aspecten, het idee van zelfbeschikking en de afwijzing van bestaande politieke systemen, waren dan ook essentiële onderdelen van de collectieve identiteit van de protestbeweging.

Naast de ontwikkeling van de collectieve identiteit binnen de beweging waren er ook in deze fase weer gunstige condities voor mobilisatie. Het aftreden van de kantonale regering creëerde in deze fase momentum terwijl de bestaande organisaties en cognitieve bevrijding vanuit de eerste fase al aanwezig waren. Het idee van zelfbeschikking en macht droeg in deze fase alleen maar bij aan de cognitieve bevrijding binnen de beweging.

Dit idee van zelfbeschikking past ook binnen een breder debat over democratisering in postconflict landen. De aanwezigheid van internationale instanties kan soms een afhankelijke, passieve staat stimuleren waarbij politieke participatie van burgers geremd wordt.⁷⁶ Dit in combinatie met de grootschalige corruptie in Bosnië heeft voor veel wantrouwen jegens de Bosnische politiek gezorgd.⁷⁷ De plenums waren ook in dit opzicht

⁷¹ Mujkic, ‘The Evolution of Bosnia and Herzegovina’s Protests in Five Theses’, 124, 132.

⁷² Egmond, van, ‘Bosnische lente in nieuwe fase’, <http://nos.nl/artikel/610788-bosnische-lente-in-nieuwe-fase.html> (3 april 2016).

⁷³ Mujkic, ‘The Evolution of Bosnia and Herzegovina’s Protests in Five Theses’, 132.

⁷⁴ Mujkic, ‘The Evolution of Bosnia and Herzegovina’s Protests in Five Theses’, 124.

⁷⁵ Mujkic, ‘In search of a new democratic counter-power in Bosnia-Herzegovina’, 632.

⁷⁶ Roland Paris en Timothy D. Sisk, *Managing Contradictions: The Inherent Dilemmas of Postwar Statebuilding* (New York 2007) 5-6.

⁷⁷ OSCE, ‘Elections in Bosnia and Herzegovina Held in Competitive Environment, but Inter-ethnic Divide and Mistrust Remain Key Factors, International Observers Say’ (versie 13 oktober 2014) <http://www.osce.org/odihr/elections/bih/125488> (3 april 2016).

dus een cruciale ervaring, aldus een participant van de protesten en de plenums. Het bracht burgers bij elkaar en was een poging ze weer politiek actief te maken.⁷⁸

Uit dit hoofdstuk blijkt dat in deze tweede fase de beweging zich ontwikkelde en eigen democratische systemen creëerde. Door de plenums genereerde de beweging een bepaalde legitimiteit die het moeilijker maakte voor de politieke elite om de beweging te onderdrukken. Daarnaast werd de collectieve identiteit versterkt en gekenmerkt door een gevoel van zelfbeschikking en verdere afkeer van traditionele politieke middelen. Leiderschap bleef een lastig concept: Hoewel zo veel mogelijk getracht werd geen officieel leiderschap in te stellen, werden bepaalde individuen wel als organisatoren en initiatiefnemers gezien en vervulden zij wel bepaalde leiderschapsfuncties. In het volgende hoofdstuk zal beschreven worden hoe het aanstellen van de expertregering, tevens deels afkomstig van de Universiteit van Tuzla, de beweging sterk beïnvloedde.

⁷⁸ Andrea De Noni, 'Bosnia and Herzegovina: the Plenums legacy' (versie 8 september 2014) <http://www.balcanicaucaso.org/eng/Regions-and-countries/Bosnia-Herzegovina/Bosnia-and-Herzegovina-the-Plenums-legacy-155351> (3 april 2016).

Fase drie: De expertregering en de verkiezingen

[...] a misguided and fleeting moment of political empowerment.⁷⁹

Er is veel geschreven over de protesten en de plenums die ontstonden in februari 2014. Het succes op de korte termijn en de innovatieve interpretatie van democratie zorgde voor zowel lof als kritiek. Echter bleek het aanstellen van de expertregering even cruciaal voor de uitkomst van de verkiezingen. Het volgende hoofdstuk behandelt de periode vanaf het aanstellen van de expertregering op 26 maart 2014 tot en met de verkiezingen in oktober 2014. Tijdens deze periode werd Bosnië tevens getroffen door een natuurramp in de vorm van grootschalige overstromingen. Aangetoond zal worden hoe bepaalde aspecten van leiderschap werden overgedragen aan de expertregering. Daarnaast zullen we zien hoe de collectieve identiteit van de protestbeweging veranderde naar aanleiding van het aanstellen van de regering. Eveneens zal worden onderzocht hoe het concept onderdrukking tot uiting kwam in deze fase. Deze drie concepten zullen inzicht geven in mobiliserende factoren en de mate van participatie binnen de protestbeweging.

De expertregering werd gekozen op 26 maart 2014. Dit gebeurde op initiatief van de plenums maar in samenwerking met het parlement van de kantonale regering.⁸⁰ Van de kandidaten werd verwacht dat ze afstand deden van enige politieke affiliatie en zich niet verkiesbaar zouden stellen bij de volgende verkiezingen. Uiteindelijk werd Bahrija Umihanic, professor aan de Universiteit van Tuzla en voormalig SDA-lid, gekozen als premier van het kanton Tuzla.⁸¹ Hoewel de plenums in eerste instantie doorgingen met het houden van bijeenkomsten en het adviseren van de expertregering, begon de opkomst bij de plenums langzaam af te nemen.

De overstromingen in mei 2014 stimuleerde echter weer nieuwe solidariteit en participatie.⁸² Deze overstromingen, die ook Servië en Kroatië troffen, zetten een derde

⁷⁹ Kurtovic, 'The Strange Life and Death of Democracy Promotion in Bosnia and Herzegovina', 100.

⁸⁰ European Forum for Democracy and Solidarity, 'Bosnian town Tuzla gets a new government after mass protests'

<http://www.europeanforum.net/news/1905/bosnian-town-tuzla-gets-a-new-government-after-mass-protests> (3 april 2016); Adis Sadikovic, 'February Stirrings', in: Damir Arsenijevic (red.) *Unbriable Bosnia: The Fight for the Commons*, 71-78, aldaar 75.

⁸¹ World Statesmen, 'Tuzla Canton', via http://www.worldstatesmen.org/Bosnia_canton.html#Tuzla (3 april 2016).

⁸² Amila Bosnae, 'Bosnia Floods: "This is going to stay with us for the next 20-30 years"' (versie 24 mei 2014) <https://bhprotestfiles.wordpress.com/2014/05/24/bosnia-floods-this-is-going-to-stay-with-us-for-the-next-20-30-years/> (3 april 2016).

van Bosnië onder water en brachten veel verwoesting met zich mee.⁸³ Meer dan een miljoen Bosniërs werden getroffen door de overstroming en zo'n 90.000 mensen raakte ontheemd. In totaal vielen er 25 doden.⁸⁴ Net zoals gebeurtenissen in eerdere fases van de beweging functioneerden de overstromingen als de historische gebeurtenis die, volgens Nepstad en Bob, een cruciale factor is in het mobiliseren van een beweging. Volgens Damir Arsenijevic, één van de initiatiefnemers van de plenums, vormde de plenums de basis voor de solidariteit die na de overstromingen naar buiten kwam.⁸⁵ Deze overstromingen creëerde tevens veel ophef omdat veel mensen zich weer in de steek gelaten voelde door de regering.⁸⁶ Dit laatste bevestigde nogmaals het gevoel van solidariteit, zelfbeschikking en afwijzing van huidige politieke systemen die centraal staan binnen de collectieve identiteit van de beweging.

Terwijl de maanden ondertussen vorderden en de mobilisatie na de overstromingen weer afzwakte, leek de protestbeweging geen strategie te hebben voor de komende verkiezingen. Eén van de oprichters van de plenums in Tuzla zei al in februari 2014 dat politieke verkiezingen bij voorkeur zo lang mogelijk zouden worden uitgesteld zodat de plenums en de expertregering zich verder kunnen ontwikkelen. Hierbij werd gesteld dat de afgezette politieke elite zo snel mogelijk zullen proberen hun verloren posities weer in te nemen.⁸⁷ 'Zelf een partij oprichten om hun eisen door te drukken, is voor de deelnemers uit den boze'.⁸⁸ Toch had de beweging geen antwoord op de naderende verkiezingen.⁸⁹

Naast deze strategische problematiek ontstond ook onvrede over de aangestelde expertregering. De regering zou niet voldoende voortgang hebben geboekt in het herstellen van de geprivatiseerde fabrieken. Ongeveer 200 werknemers van de fabrieken gingen dan ook weer de straat op om te protesteren en aftreding van de expertregering

⁸³ Pasic, 'Protests, Floods, Elections, Anniversaries and Arrests', <http://www.balkananalysis.com/bosnia/2015/01/14/protests-floods-elections-anniversaries-and-arrests-reflecting-on-bosnias-main-events-of-2014/> (versie 2 december 2015).

⁸⁴ Reliefweb, 'Balkans: Floods - May 2014', <http://reliefweb.int/disaster/ff-2014-000059-srb> (3 april 2016).

⁸⁵ Amila Bosnae, 'Bosnia Floods', <https://bhprotestfiles.wordpress.com/2014/05/24/bosnia-floods-this-is-going-to-stay-with-us-for-the-next-20-30-years/> (3 april 2016).

⁸⁶ Peter Lippman, 'Bosnian National Elections to Take Place Amid Flood Damage, Political Indifference', *The Washington Report on Middle East Affairs*, 33 (2014) 7, 42-43.

⁸⁷ Irina Ceric, 'Nedžad Ibrahimovic: FAQs about the Tuzla plenum' (versie 13 februari 2014) <https://bhprotestfiles.wordpress.com/2014/02/13/frequently-asked-questions-about-the-tuzla-plenum-translated-but-needs-a-reviewer/> (3 april 2016).

⁸⁸ Hunin, 'Tuzla vindt vergaderen steeds leuker', <http://www.volkskrant.nl/archief/tuzla-vindt-vergaderen-steeds-leuker~a3596745/> (3 april 2016).

⁸⁹ Hunin, 'Tuzla vindt vergaderen steeds leuker', <http://www.volkskrant.nl/archief/tuzla-vindt-vergaderen-steeds-leuker~a3596745/> (3 april 2016).

op te eisen.⁹⁰ Bahrija Umihanic, de expertpremier van de kantonale regering, trad later ook af en stelde dat de overstromingen de hervormingsplannen verstoord hadden.⁹¹

Benford en Snow beschrijven hoe veranderingen in politieke structuren, zowel institutioneel of informeel, de resonantie van een bepaald frame kan aantasten.⁹² In deze casus betekent dat dat de eenheid die bestond tijdens het begin van de plenums afnam toen de expertregering werd aangesteld. Organisatorische factoren veranderden en mensen accepteerde snel het leiderschap van de expertregering. Het frame van directe democratie en zelfbeschikking werd hiermee echter minder sterk doordat de noodzaak van de plenums minder werd. Terwijl het frame en daarmee de perceptie van de collectieve identiteit dus veranderde, viel de beweging langzaam uit elkaar. Deze afname in mobilisatie zorgde ervoor dat tegen de tijd van de verkiezingen de basis en eenheid van de protestbeweging in zulke mate was afgenomen dat mobilisatie en interventie voor of tijdens de verkiezingen niet mogelijk bleken.

Zoals besproken, werd de beweging gekenmerkt door een diep wantrouwen voor politieke instituties, procedures, verkiezingen en representatie en instituties die gedomineerd werden door het etnisch nationalistische narratief.⁹³ Dit wantrouwen is echter niet nieuw en baart ook de OVSE, de Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa, in Bosnië zorgen.⁹⁴ Ook zorgde het in 2014 voor een lagere opkomst bij de verkiezingen in tegenstelling tot de verkiezingen in 2010, namelijk 54,14%, wat de uitkomsten van de verkiezingen compromitteerden.⁹⁵ Naast deze lage opkomst, bleven politieke partijen ook invloed uitoefenen op de media gedurende de campagneperiode. Hoewel er veel verschillende mediakanalen actief zijn in Bosnië, zijn onafhankelijke

⁹⁰ Elvira M. Jukic, 'Unrest Returns to Birthplace of Bosnia Protests', *BalkanInsight*, 22 oktober 2014 <http://www.balkaninsight.com/en/article/deprived-tuzla-workers-demand-expert-govt-resignation> (3 april 2016).

⁹¹ Elvira M. Jukic, 'Expert' Head of Bosnia's Tuzla Canton Quits', *BalkanInsight*, 6 november 2014, <http://www.balkaninsight.com/en/article/bosnia-s-tuzla-premier-resigns-under-protesters-pressure> (3 april 2016).

⁹² Robert D. Benford en David A. Snow, 'Framing Processes and Social Movements: An Overview and Assessment', *Annual Review of Sociology* 26 (2000) 611-639, aldaar 628.

⁹³ Mujkic, 'In search of a new democratic counter-power in Bosnia-Herzegovina', 632

⁹⁴ OSCE, 'Elections in Bosnia and Herzegovina Held in Competitive Environment', <http://www.osce.org/odihr/elections/bih/125488> (3 april 2016).

⁹⁵ Mujanovic, 'Bosnia-Herzegovina Post-Election Review: Fleeting Victories Abound', <http://www.suedosteuropa.uni-graz.at/biepag/node/102> (1 april 2016); Pasic, 'Protests, Floods, Elections, Anniversaries and Arrests', <http://www.balkananalysis.com/bosnia/2015/01/14/protests-floods-elections-anniversaries-and-arrests-reflecting-on-bosnias-main-events-of-2014/> (versie 2 december 2015).

media schaars. Het medialandschap zou nog steeds bepaald worden door de politieke etnische verdeeldheid. De OVSE meldt dan ook dat uit hun monitoringmissie blijkt dat er tijdens de verkiezingen in 2014 partijdigheid in de media bestond.⁹⁶ Ook dit had een compromitterende werking op de verkiezingen.

Hoewel de politiek in Bosnië dus op verschillende manieren invloed uitoefende op de naderende verkiezingen, was er van onderdrukking jegens de protestbeweging weinig sprake. Dit is wellicht deels te verklaren door de afname van participatie binnen de protestbeweging. Zoals in de eerste fase duidelijk werd lokt het ontstaan van sterke collectieve identiteiten vaak een respons uit van tegenstanders.⁹⁷ In deze derde fase leek deze collectieve identiteit echter minder sterk te zijn en was er dus minder onderdrukking vanuit de politiek. Daarnaast had de protestbeweging de macht enigszins overgedragen aan de nieuwe expertregering, die wellicht niet volgens de ongeschreven regels van de etnisch nationalistische politiek opereerde maar wel de traditionele middelen gebruikte en daarom minder bedreigend was dan de protesten en de plenums.

Toen de verkiezingen eenmaal aanbraken in oktober 2014 week de uitkomst niet erg af van eerdere jaren. De SDA kwam in het kanton Tuzla maar ook op nationaal niveau en de Federatie als grootste partij uit de bus. De SDP bleek de grootste verliezer in 2014. In 2010 kreeg de SDP in de Federatie nog meer dan 265.000 stemmen maar in 2014 was dit met 90.000 stemmen meer dan gehalveerd.⁹⁸ De SDP moest na de protesten in meerdere kantons aftreden en een vermindering in steun is dan ook niet geheel verrassend. Toch zijn de problemen die ten grondslag lagen aan de protesten niet beperkt tot de vorige regeringsperiode en dus niet geheel te verwijten aan de SDP als partij op zich. De partij zou echter deels versplinterd zijn en de nieuwe multi-etnische partij het Democratische Front (DF) zou door de afgang van de SDP juist in stemmen gestegen zijn.⁹⁹ In verschillende artikelen wordt dan ook gesteld dat deze multi-etnische DF in toekomstige verkiezingen erg groot zou kunnen worden.¹⁰⁰

Concluderend kunnen we zeggen dat in deze laatste fase de protestbeweging langzaam maar zeker leek af te zwakken. De opkomst bij de plenums werd, ondanks

⁹⁶ OSCE, 'Elections in Bosnia and Herzegovina Held in Competitive Environment', <http://www.osce.org/odihr/elections/bih/125488> (3 april 2016).

⁹⁷ Hunt en Benford, 'Collective Identity, Solidarity and Commitment', 449.

⁹⁸ Keil en Perry, 'Back to square one?', 84.

⁹⁹ Jasmin Mujanovic, 'Bosnia-Herzegovina Post-Election Review', via <http://www.suedosteuropa.uni-graz.at/biepag/node/102> (1 april 2016).

¹⁰⁰ Jasmin Mujanovic, 'Bosnia-Herzegovina Post-Election Review', via <http://www.suedosteuropa.uni-graz.at/biepag/node/102> (1 april 2016); Keil en Perry, 'Back to square one?', 85.

tijdelijke mobilisatie na de overstromingen in mei 2014, steeds minder. De vermindering in participatie had verschillende oorzaken. Zelfbeschikking was een belangrijk aspect van de collectieve identiteit van de beweging. Dit aspect werd echter enigszins ondermijnd met het aanstellen van de expertregering. De expertregering boekte daarnaast niet de vooruitgang waar men op hoopte en verloor daarmee de steun van de beweging. Toen de verkiezingen eenmaal arriveerden, had de beweging geen tactiek klaarliggen en werd er een nieuwe regering gekozen. De resultaten van de protesten waren hiermee teniet gedaan.

Conclusie

We hebben gezien hoe de protestbeweging in Tuzla zich ontwikkelde en van gezicht veranderde. Drie concepten stonden hierbij centraal: Collectieve identiteit, leiderschap en onderdrukking vanuit politieke partijen. Het werd duidelijk dat deze concepten elkaar steeds beïnvloedden en alle drie zijn weerslag hadden op mobilisatie op de korte termijn en participatie op de lange termijn. Deze concepten werden geanalyseerd aan de hand van verschillende theorieën uit de sociologie. Verder werd gebruik gemaakt van verklaringen van betrokken organisaties en individuen. Deze onderzoeksmethode wordt dus gekenmerkt door een verscheidenheid aan bronnen en theorieën en beperkt zich daarmee niet tot één discipline. Hoewel dit voor een breed inzicht in de ontwikkelingen in Tuzla zorgde, waren er wel taalbarrières om rekening mee te houden. Daarnaast waren er beduidend minder bronnen met betrekking tot de derde fase van de protestbeweging in tegenstelling tot de eerste en tweede fase.

In het begin van het paper stelden we de vraag waarom de protesten in februari 2014 weinig verandering hebben gebracht in de uitkomst van de kantonale verkiezingen in Tuzla, oktober 2014. Het antwoord hierop is tweevoudig en wordt bepaald door de collectieve identiteit van de protestbeweging. Ten eerste werd deze identiteit gekenmerkt door een gebrek aan officieel leiderschap en zelfbeschikking. Hoewel dit tijdens de protesten en de plenums effectief bleek, werden deze aspecten ondermijnd bij het aanstellen van de expertregering in maart 2014. Door een politiek leider te erkennen in het kantonbestuur van Tuzla, leek de noodzaak van de plenums minder en bleek langdurige participatie, mede vanwege de relatief grote tijdsinvestering, van burgers irreëel. Organisatorische factoren veranderden en mensen accepteerde snel het leiderschap van de expertregering. Het frame van directe democratie en zelfbeschikking werd minder sterk en terwijl het frame en daarmee de perceptie van de collectieve identiteit veranderde, viel de beweging langzaam uit elkaar. Doordat de beweging dus afzwakte en er geen erkende leider was, bleek hermobilisatie bij de verkiezingen geen optie. Ten tweede had de beweging zich volledig buiten het politiek spectrum geplaatst en was er dus, zonder een vooraf bepaalde strategie, geen tactiek voor de verkiezingen.

De strategie van de protestbeweging, die volgens Mujkic het grote succes van de protesten op korte termijn verklaard, heeft de protestbeweging op de lange termijn de kop gekost. Door geen affiliaties met politieke partijen aan te gaan en het bestaande

politieke systeem af te wijzen, plaatste de beweging zichzelf in een positie die niet lang houdbaar zou zijn. Hoewel de plenums een effectief middel waren om van het momentum van de protesten politieke verandering te creëren op de korte termijn, zorgde de het gebrek aan affiliatie met politieke partijen wel voor een overname van de huidige hegemonie in Tuzla bij de verkiezingen. De expertregering kon niet meedoen in die verkiezingen en was tegen die tijd ook enigszins de steun van de protestbeweging verloren. Door daarnaast ook de aangestelde expertregering uit te sluiten van de verkiezingen, werden mogelijkheden tot verandering buiten spel gezet.

Discussies over democratisering in Bosnië lijken vaak een pessimistische lading te hebben. Het Dayton akkoord dat in 1995 is ingesteld heeft de etnische verdeeldheid, in de samenleving ofwel politiek, geïnstitutionaliseerd en gelegitimeerd. Hoewel door internationale organisaties veel wordt geïnvesteerd in verzoening tussen bevolkingsgroepen en multi-etnische politiek, lijken pogingen tot democratisering vaak te stranden door de gevolgen van het Dayton akkoord. Hoewel Dayton hierin zo lang het bestaat altijd een obstakel zal vormen, toont dit onderzoek aan dat er meer ten grondslag ligt aan de tegenslagen bij democratiseringspogingen. In deze casus vormden de verkiezingen in oktober 2014 het grootste obstakel maar dit kwam ook door de identiteit en tactiek van de beweging. Dit leert ons echter pogingen tot democratisering niet direct af te wimpelen vanwege Dayton maar verder te kijken en na te denken over interne en externe factoren, zoals die in dit onderzoek naar voren zijn gekomen.

Bronvermelding

- Primaire bronnen

Arsenijevic, Damir, 'Protests and Plenum: The Struggle for the Commons', in: Damir Arsenijevic (red.), *Unbriable Bosnia: The Fight for the Commons* (Baden 2014) 45-50.

Ceric, Irina, 'Nedzad Ibrahimovic: FAQs about the Tuzla plenum' (versie 13 februari 2014) <https://bhprotestfiles.wordpress.com/2014/02/13/frequently-asked-questions-about-the-tuzla-plenum-translated-but-needs-a-reviewer/> (3 april 2016).

Egmond, Joost van, 'Bosnische lente in nieuwe fase', *NOS*, 14 februari 2014, <http://nos.nl/artikel/610788-bosnische-lente-in-nieuwe-fase.html> (3 april 2016).

Interview door auteur met Nedzad Ibrahimovic. Antwoorden per mail ontvangen op 23 februari 2016. Zie Annex 1 en 2 voor vragenlijst en informatie respondent.

Janekovic, Vanessa Vasic, 'Remembering Work as Political Sovereignty', in: Damir Arsenijevic (red.), *Unbriable Bosnia: The Fight for the Commons* (Baden 2014) 165-172.

Kurtovic, Larisa, 'The Strange Life and Death of Democracy Promotion in Bosnia and Herzegovina', in: Damir Arsenijevic (red.), *Unbriable Bosnia: The Fight for the Commons* (Baden 2014) 97-102.

Open brief Youth Resource Center Tuzla aan Sead Causevic, 6 februari 2014.

- Secundaire bronnen

Armakolas, Ioannis, 'The 'Paradox' of Tuzla City: Explaining Non-nationalist Local Politics during the Bosnian War', *Europe-Asia Studies* 63 (2011) 2, 229-261.

Arsenijevic, Damir, 'Damir Arsenijevic: What is a plenum?' (versie 12 februari 2014) <https://bhprotestfiles.wordpress.com/2014/02/12/damir-arsenijevic-what-is-a-plenum/> (3 april 2016).

Arsenijevic, Damir, 'Protests and Plenum: The Struggle for the Commons', in: Damir Arsenijevic (red.), *Unbriable Bosnia: The Fight for the Commons* (Baden 2014) 45-50.

Begic, Zlatan, 'War, Peace and the Protests', in: Damir Arsenijevic (red.), *Unbriable Bosnia: The Fight for the Commons* (Baden 2014) 35-44.

Benford, Robert D. en Snow, David A., 'Framing Processes and Social Movements: An Overview and Assessment', *Annual Review of Sociology* 26 (2000) 611-639.

Bhatia, Michael V., 'Fighting words: naming terrorists, bandits, rebels and other violent actors', *Third World Quarterly* 26 (2005) 1, 5-22.

Bosnae, Amila, 'Sejdic: Charges against protest organiser serve as threats' (versie 24 april 2014) <https://bhprotestfiles.wordpress.com/2014/04/24/sejdic-charges-against-protest-organiser-serve-as-threats/> (3 april 2016).

Bosnae, Amila, 'Bosnia Floods: "This is going to stay with us for the next 20-30 years"' (versie 24 mei 2014) <https://bhprotestfiles.wordpress.com/2014/05/24/bosnia-floods-this-is-going-to-stay-with-us-for-the-next-20-30-years/> (3 april 2016).

Brubaker, Rogers, *Ethnicity without Groups* (Cambridge 2004).

Canel, Eduardo, 'New social movement theory and resource mobilization theory: The need for integration.', in: Michael Kaufman en Haroldo Dilla Alfonso (red.), *Community power and grassroots democracy: The transformation of social life* (Londen 1997) 189-221.

Cerkez, Aida, 'Bosnia's failed privatizations key cause of unrest', *Yahoo News*, 12 februari 2014, <https://www.yahoo.com/news/bosnia-39-failed-privatizations-key-cause-unrest-173025914--finance.html> (3 april 2016).

Chandler, David, *Bosnia: Faking Democracy After Dayton* (Londen 2000).

CrimethInc. Ex-Workers' Collective, 'Anarchists in the Bosnian Uprising', (versie 18 februari 2014) <http://www.crimethinc.com/blog/2014/02/18/anarchists-in-the-bosnian-uprising/> (3 april 2016).

Dzidic, Denis, 'Bosnia-Herzegovina hit by wave of violent protests', *The Guardian*, 7 februari 2014, <http://www.theguardian.com/world/2014/feb/07/bosnia-herzegovina-wave-violent-protests> (3 april 2016).

Dzidic, Denis, 'Politicians Play War Games With Bosnia Protests', *BalkanInsight*, 24 februari 2014, <http://www.balkaninsight.com/en/article/war-on-the-bosnian-protests> (3 april 2016).

Egmond, Joost van, 'Bosnische lente in nieuwe fase', *NOS*, 14 februari 2014, <http://nos.nl/artikel/610788-bosnische-lente-in-nieuwe-fase.html> (3 april 2016).

European Forum for Democracy and Solidarity, 'Bosnian town Tuzla gets a new government after mass protests' (versie 28 maart 2014), <http://www.europeanforum.net/news/1905/bosnian-town-tuzla-gets-a-new-government-after-mass-protests> (14 januari 2016).

GeoCurrents, 'Local Elections Conclude in Bosnia and Herzegovina', (versie 10 oktober 2012) <http://www.geocurrents.info/news-map/local-elections-conclude-in-bosnia-and-herzegovina> (3 april 2016).

Gordy, Eric, 'From Antipolitics to Alterpolitics: Subverting Ethnokleptocracy in Bosnia and Herzegovina', in: Damir Arsenijevic (red.), *Unbriable Bosnia: The Fight for the Commons*, (Baden 2014) 111-118.

Hajdarasic, Edin, 'Democracy in the Conditional Tense: On Protests in Bosnia and Herzegovina, in: Damir Arsenijevic, *Unbriable Bosnia: The Fight for the Commons*, 103-110.

Human Rights Watch, 'World Report 2015: Bosnia and Herzegovina', januari 2015, <https://www.hrw.org/world-report/2015/country-chapters/bosnia-and-herzegovina> (3 april 2016).

Hunin, Jan, 'Tuzla vindt vergaderen steeds leuker', *De Volkskrant*, 14 februari 2014, <http://www.volkskrant.nl/archief/tuzla-vindt-vergaderen-steeds-leuker~a3596745/> (3 april 2016).

Hunt, Scott A., en Benford, Robert D., 'Collective Identity, Solidarity, and Commitment', in: David A. Snow, Sarah A. Soule en Haspeter Kriesi (red.), *The Blackwell Companion to Social Movements* (Oxford 2004) 433-458.

Ibrisimovic, Miralem, 'My Union Fight', in: Damir Arsenijevic (red.) *Unbriable Bosnia: The Fight for the Commons* (Baden 2014) 27-34.

Jansen, Stef, 'Rebooting Politics? Or, towards a <Ctrl-Alt-Del> for the Dayton Meantime', in: Damir Arsenijevic (red.), *Unbriable Bosnia: The Fight for the Commons* (Baden 2014) 89-96.

Jordan, Jenna, 'Attacking the Leader, Missing the Mark: Why Terrorist Groups Survive Decapitation Strikes', *International Security* 38 (2014) 4, 7-38.

Jukic, Elvira M., Ikic Cook, Dusica L., en Jahic, Vedran, 'Bosnia Rocked by Third Day of Protest Unrest', *BalkanInsight*, 7 februari 2014, via <http://www.balkaninsight.com/en/article/dissatisfaction-protests-spread-across-bosnia> (1 april 2016).

Jukic, Elvira M., 'Expert' Head of Bosnia's Tuzla Canton Quits', *BalkanInsight*, 6 november 2014, <http://www.balkaninsight.com/en/article/bosnia-s-tuzla-premier-resigns-under-protesters-pressure> (3 april 2016).

Jukic, Elvira M., 'Tuzla Gets New Govt After Mass Protests', *BalkanInsight*, 27 maart 2014, via <http://www.balkaninsight.com/en/article/tuzla-gets-first-govt-after-mass-protests> (versie 14 januari 2016).

Jukic, Elvira M., 'Unrest Returns to Birthplace of Bosnia Protests', *BalkanInsight*, 22 oktober 2014 <http://www.balkaninsight.com/en/article/deprived-tuzla-workers-demand-expert-govt-resignation> (3 april 2016).

Keil, Soeren en Perry, Valery, 'Back to square one?: An analysis of the 2014 general elections on Bosnia and Herzegovina', *Electoral Studies* 38 (2015) 82-87.

King, Charles, 'Power, Social Violence, and Civil Wars', in: Chester A. Crocker, Fen Osler Hampson en Pamela Aall (red.), *Leashing the Dogs of War: Conflict Management in a Divided World* (Washington 2007) 115-128, aldaar 118.

Kosic, Mirjana, 'Bosnia and Herzegovina today – the view from Tuzla', *Transconflict*, 15 mei 2013, via <http://www.transconflict.com/2013/05/bosnia-and-herzegovina-today-the-view-from-tuzla-155/> (versie 14 januari 2016).

Kurtovic, Larisa, 'The Strange Life and Death of Democracy Promotion in Bosnia and Herzegovina', in: Damir Arsenijevic (red.), *Unbriable Bosnia: The Fight for the Commons* (Baden 2014) 97-102.

Lippman, Peter, 'Bosnia-Herzegovina Protests a Response To Post-War Corruption, Impoverishment', *Washington Report on Middle East Affairs* (2014), 29-30.

Lippman, Peter, 'Bosnian National Elections to Take Place Amid Flood Damage, Political Indifference', *The Washington Report on Middle East Affairs*, 33 (2014) 7, 42-43.

Milan, Chiara, 'Sow hunger, reap anger: why Bosnia is burning', *Roar Magazine*, 9 februari 2014, <https://roarmag.org/essays/bosnia-protests-tuzla-workers/> (3 april 2016).

Mujanovic, Jasmin, 'Bosnia-Herzegovina Post-Election Review: Fleeting Victories Abound', *Balkans in Europe Policy Blog*, 14 oktober 2014, via <http://www.suedosteuropa.uni-graz.at/biepag/node/102> (1 april 2016).

Mujkic, Asim, 'In search of a democratic counter-power in Bosnia-Herzegovina', *Southeast European and Black Sea Studies* 15 (2015) 4, 623-638.

Mujkic, Asim, 'The Evolution of Bosnia and Herzegovina's Protests in Give Theses', in: Damir Arsenijevic (red.) *Unbriable Bosnia: The Fight for the Commons* (Baden 2014) 119-134.

Nazar, Mitra, 'In Bosnië wordt in burgerfora een nieuwe democratie gesmeed', *De Correspondent*, 26 februari 2014, <https://decorrespondent.nl/779/In-Bosnie-wordt-in-burgerfora-een-nieuwe-democratie-gesmeed/61444657175-4aafb836> (3 april 2016).

Nepstad, Sharon Erickson, en Bob, Clifford. 'When Do Leaders Matter? Hypotheses on Leadership Dynamics in Social Movements', *Mobilization*, 11 (2006) 1, 1-22.

Nepstad, Sharon Erickson, 'Persistent Resistance: Commitment and Community in the Plowshares Movement', *Social Problems*, 51 (februari 2004) 1, 43-60.

Noni, Andrea De, 'Bosnia and Herzegovina: the Plenums legacy' (versie 8 september 2014) <http://www.balcanicaucaso.org/eng/Regions-and-countries/Bosnia-Herzegovina/Bosnia-and-Herzegovina-the-Plenums-legacy-155351> (3 april 2016).

OSCE, 'Elections in Bosnia and Herzegovina Held in Competitive Environment, but Inter-ethnic Divide and Mistrust Remain Key Factors, International Observers Say' (versie 13 oktober 2014) <http://www.osce.org/odihr/elections/bih/125488> (3 april 2016).

Paris, Roland en Sisk, Timothy D., *Managing Contradictions: The Inherent Dilemmas of Postwar Statebuilding* (New York 2007).

Pasic, Lana, 'Protests, Floods, Elections, Anniversaries and Arrests: Reflecting on Bosnia's Main Events of 2014.', <http://www.balkananalysis.com/bosnia/2015/01/14/protests-floods-elections-anniversaries-and-arrests-reflecting-on-bosnias-main-events-of-2014/> (versie 2 december 2015).

Polletta, Francesca en Jasper, James M., 'Collective Identity and Social Movements', *Annual Review of Sociology* 27 (2001) 283-305.

Reliefweb, 'Balkans: Floods – May 2014', <http://reliefweb.int/disaster/ff-2014-000059-srb> (3 april 2016).

Rutten, Rik, 'Deze stad laat zien: oorlog is vermijdbaar', *De Correspondent*, 14 december 2015, <https://decorrespondent.nl/3749/Deze-stad-laait-zien-oorlog-is-vermijdbaar/520541009538-e4bc4ae9> (18 januari 2016).

Sadikovic, Adis, 'February Stirrings', in: Damir Arsenijevic (red.) *Unbriable Bosnia: The Fight for the Commons*, 71-78.

The World Bank, 'My Generation's View: A Look at Youth Unemployment in Bosnia and Herzegovina' (versie 2 juli 2014), <http://www.worldbank.org/en/news/feature/2014/07/02/my-generations-view-a-look-at-youth-unemployment-in-bosnia-and-herzegovina> (3 april 2016).

Tuljkovic, Maja, 'Second Day of Protests in Tuzla: Protestors Seek for Resignation of Tuzla Canton Government', *Independent Balkan News Agency*, 6 februari 2014, via <http://www.balkaneu.com/day-protests-tuzla-protestors-seek-resignation-tuzla-canton-government/> (versie 18 januari 2016).

Vermeersch, Peter, 'In Bosnië wordt de stem van het volk eindelijk gehoord', *De Correspondent*, 21 maart 2014, <https://decorrespondent.nl/101/In-Bosnie-wordt-de-stem-van-het-volk-eindelijk-gehoord/5384350400-9fb539b2> (3 april 2016).

World Statesmen, 'Tuzla Canton', via http://www.worldstatesmen.org/Bosnia_canton.html#Tuzla (3 april 2016).

Annex 1: Vragenlijst interview

Questions regarding the protests in Tuzla, February 2014:

- Can you tell me if and how you were involved in the protests in 2014?
- Even if you were not directly involved could you describe to me shortly the main goals and grievances of the protests?
- Can you tell me how the protests were organized? Was there a certain leader in the protests or not? If so, did that leader (as far as you know) have a particular political preference?
- In your opinion, did the protests have any particular political preference?
- Some say the protests were, besides the economic reasons, also against ethnic nationalistic politics? Do you feel this was the case or not?
- How did the different political parties respond to the protests (mainly looking at the SDP and the SDA)? Was there a big difference between multi-ethnic parties and parties targeting a specific ethnic group? Did this have an effect on the protests?

Questions regarding the flooding in May 2014:

- How did the different political parties respond to this (mainly looking at the SDP and the SDA)? Was there a big difference between multi-ethnic parties and parties targeting a specific ethnic group?
- How did the flooding affect the population in Tuzla (canton)?
- How did the citizens movement in Tuzla react to the flooding?

Questions regarding the elections in October and the plenums:

- How do you feel about the outcome of the elections? Was it surprising or different compared to previous years?
- In your view, was the turn-out better or worse than previous years?
- Do you feel the protests and flooding earlier that year had a strong effect on the elections?
- In your opinion, did the plenums in Tuzla affect the elections in some way?
- Did the events in 2014 affect the rate of activity in the plenums?

Annex 2: Informatie respondent interview

Nedžad Ibrahimovic, professor aan de Filosofie Faculteit van de Universiteit van Tuzla.

Interview afgenomen per email op 23 februari 2016.